

چالش‌های کیفیت محیطی در مکان‌های تفریحی شهری (نمونه موردی: مراکز تفریحی شهر ایلام)

مهوش میرزاییگی*، عادل شریفی** و راضیه قدرجانی***

تاریخ دریافت مقاله: ۹۳/۷/۱۸

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۳/۱۱/۱۴

چکیده

هر شهر ارگان زنده و پویایی است که برای حفظ سلامتی ساکنان و همچنین بقای خود، احتیاج به محیط با کیفیت مناسب دارد. در زمان حاضر شهرهای ایران به گونه‌ای هستند که به لحاظ کیفیت محیطی، با انواع مسائل و مشکلات اقتصادی، اجتماعی، کالبدی، حکمروایی، زیرساختی و زیست محیطی مواجه‌اند و این موضوعات نیز ارتباطی مستقیمی با مقوله کیفیت محیطی می‌یابند. اهمیت این مطلب زمانی بیشتر جلوه خواهد کرد که با نگاهی طراحانه فضاهای شهری موفق را در طول تاریخ بررسی کنیم. درحقیقت، فراهم آوردن فضاهایی با کیفیت محیطی مناسب مهم‌ترین عامل جذب افراد در این فضاها و تبدیل شدن آن‌ها به یک فضای فراگیر و قابل استفاده برای عموم مردم بوده است. یکی از مکان‌های شهری که در کلیت کیفیت محیطی شهر و رضایتمندی شهروندان بسیار اثرگذار است، مناطق تفریحی و گذران اوقات فراغت می‌باشد. در همین راستا پژوهش حاضر با استفاده از شاخص‌های مستخرج از مطالعات قبلی، ادراکات شهروندان شهر ایلام را در مواجهه با کیفیات محیط‌های تفریحی به‌منظور پیدا کردن مشکلات و مسائل موجود در این فضاها مورد بررسی قرار داده است. برای رسیدن به این مهم با استفاده از گردآوری پرسشنامه‌ای داده‌ها و تحلیل آن‌ها در نرم‌افزار SPSS اقدام شد. نتایج ناشی شده از تحلیل‌های آماری حاکی از تسلط ۲ عامل تعاملات اجتماعی و محیط‌های سبز به‌عنوان عوامل بحرانی در تصاویر ذهنی مردم در امکان تفریحی با در نظر گرفتن کیفیت محیطی در آن‌ها می‌باشد. درواقع، این دو عامل بیشترین نقش را در تنزل کیفیات محیطی در ذهن مردم بازی می‌کنند. نکته جالب این نتایج در غلبه ذهنیت مردم بر عینیت موجود در پاسخ‌های نهایی می‌باشد.

واژگان کلیدی

چالش‌های کیفیت محیطی، اوقات فراغت، شهر ایلام، رگرسیون خطی، روابط اجتماعی

mahvash.mirzabeygi@gmail.com

adelsharifi1988@yahoo.com

razieh.ghadarjani@gmail.com

* کارشناس ارشد معماری

** کارشناس ارشد برنامه ریزی شهری

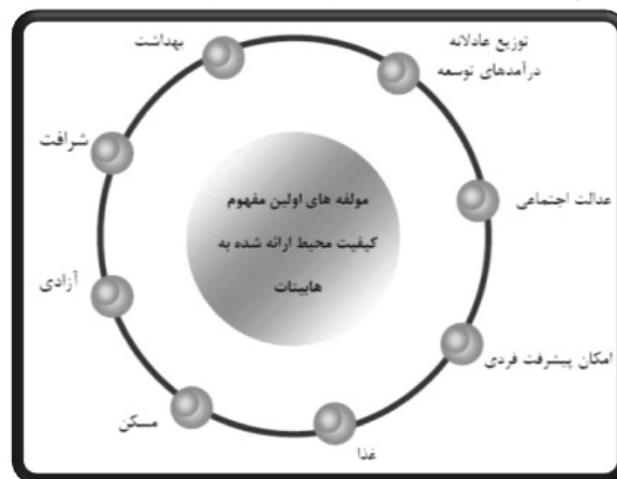
*** کارشناس ارشد برنامه ریزی شهری

مقدمه

رضایت ساکنان به عنوان تجربه لذت بردن از یک مکان خاص تعریف شده است. حال آن که در باب رضایتمندی، مطالعات مختلفی صورت گرفته است و توجه اندیشمندان مختلف در این باب، بیشتر به کیفیت محیطی بوده است. کنتز، سه جز اصلی را در ارزیابی رضایت ساکنان از محل زندگی مؤثر می‌داند: جنبه‌های فضایی (معماری، شهرسازی)، جنبه‌های انسانی (روابط اجتماعی) و جنبه‌های عملکردی (خدمات و تسهیلات) (Canter, 1997)، که هر سه جز مربوط به کیفیت محیطی است. با توجه به نکات ذکر شده در باب تعاریف کیفیت محیطی و در نظر گرفتن این حقیقت که یکی از رسالت اصلی در هر شهری، فراهم آوردن مکان‌های تفریحی و اوقات فراغت برای شهروندان خود می‌باشد، پژوهش حاضر بر آنست که مسرهای ادراکی شهروندان در باب کیفیت محیطی در مکان‌های تفریحی شهری را واکاوی کرده تا از این ره چالش‌های موجود را شناسایی کند. در همین راستا روش این پژوهش توصیفی - تحلیلی بوده و شهر ایلام به عنوان نمونه موردی انتخاب شد.

مفهوم کیفیت محیط

در اولین کنفرانس سکونتگاه سازمان ملل در سال ۱۹۷۶، مفهوم کیفیت محیط مطرح شد. در این کنفرانس کیفیت محیط را با برآورده کردن نیازهای اساسی انسان و عدالت اجتماعی مترادف دانستند که این نیازها عبارت هستند از: غذا، مسکن، شغل، بهداشت، آزادی، شرافت؛ امکان پیشرفت فردی و توزیع عادلانه درآمدهای توسعه (بحرینی، ۱۳۷۷).

تصویر ۱- مؤلفه‌های کیفیت محیط، ارائه شده در اولین کنفرانس سکونتگاه سازمان ملل

واژه "محیط" چنان کاربرد دارد که تشخیص معنای دقیق آن را دشوار کرده است. جغرافی دانان به تعریف زمین و آب و هوای می‌پردازند، روان شناسان در تعریف مردم و شخصیت فردی آن‌ها می‌کوشند، جامعه شناسان سازمان‌های اجتماعی و فرآیندها را تعریف می‌کنند، معماران عهده دار تعریف ساختمان‌ها و محیط‌های باز و منظر و نظایر این‌ها هستند (لنگ، ۱۳۸۸)

کیفیت نیز همانا چگونگی ویژگی‌های هر چیز یا پدیده است که تأثیر عاطفی و عقلانی خاصی بر انسان می‌گذارد (پاکزاد، ۱۳۸۸). بنابراین می‌توان کیفیت هر شی از اشیای دیگر می‌شود، و امکان داوری در مورد برتری یا مشابهت و یا فروتنی یا کاستی چیزی را در مقایسه با چیزهای دیگر فراهم می‌سازد (گلکار، ۱۳۷۹)، الکساندر نیز معتقد است که نوعی کیفیت محوری وجود دارد که مبنای اصلی حیات و روح هر انسان، شهر، بنا یا طبیعت بکر است. این کیفیت عینی و دقیق است؛ اما نمی‌توان نامی بر آن گذاشت (الکساندر، ۱۹۶۹)

مؤلفه‌های اثرگذار بر کیفیت محیط: پژوهش‌های مربوط به شاخص‌های شهری یکی از زمینه‌های نهضت شاخص‌های اجتماعی است که در اواخر دهه ۱۹۶۰ از جانب ریموند بائر بنیان‌گذاری شد (بحرینی، ۱۳۷۷) مجموع شاخص‌هایی که برای سنجش کیفیت محیط در نظر گرفته می‌شود، روی هم رفته نیم رخ کیفیت محیطی حوزه مورد مطالعه را به وجود می‌آورند. نیمرخ یک نمای سریع و آسان از شرایط محیطی، برحسب عوامل محیطی مرتبط فراهم می‌آورد (ون پل، ۱۹۹۷)^۱ و بستر را برای شروع برنامه ریزی و تدوین راهبردهای توسعه حوزه مورد مطالعه آماده می‌کند.

از مباحث مطرح شده درباره مؤلفه‌های سازنده کیفیت محیط چنین نتیجه گرفته می‌شود که مبحث کیفیت محیط یک مفهوم چندبعدی و سلسله مراتبی است. دو نوع شاخص برای سنجش کیفیت محیط قابل تشخیص است. شاخص‌های مشاهده کارشناسی و شاخص‌های اثر محور. شاخص‌های مشاهده کارشناسی براساس ویژگی‌های واقعی محیط، شاخص‌هایی هستند که با روش‌های فیزیکی و از طریق خود انسان‌های قابل بررسی و اندازه‌گیری هستند. شاخص‌های اثر محور، واکنش‌های ادراکی و عاطفی برانگیخته شده از شرایط محیط سکونت هستند. معیار اندازه‌گیری این آثار، سنجش میزان رضایت‌مندی و یا احساس آزدگی شخص نسبت به شرایط سکونت است (همان).

طی ۲۰ سال اخیر تحقیقات زیادی در کشورهای مختلف دنیا، به خصوص در آمریکا، به منظور تدوین شاخص‌های ارزیابی کیفیت محیط انجام شده است. در آمریکا تحقیقات گسترده‌ای از سال ۱۹۸۳ تا کنون به منظور دست‌یابی به شاخص‌هایی برای ارتقاء کیفیت محیط سکونت از طریق سیاست‌گذاری‌های دولتی صورت گرفت. در کشورهایی هم چون کانادا، فرانسه، هلند، نروژ و انگلستان به منظور ارزیابی و ارتقاء کیفیت محیط در مقیاس‌های ملی و محلی، شاخص‌ها و چشم‌اندازهایی در سیاست‌گذاری‌ها و اهداف ملی در نظر گرفته شده است (بحرینی، ۱۳۷۷).

مؤلفه‌های کیفیت محیط از دیدگاه شهرسازان و برنامه‌ریزان: شهرسازان و برنامه‌ریزان عموماً مؤلفه‌های مختلفی را از جنبه‌های گوناگون در مورد کیفیت محیط شهری عنوان می‌کنند. برنامه‌ریزان و طراحان دارای نقطه نظرهای خاص خود در مورد شهرها بوده و مجموعه‌ای مشخص از ارزش‌ها را درباره کیفیت شهر قائل هستند که می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

مشارکت و کنترل محله‌ای، خودکفایی، ثبات اجتماعی و فضاهایی که روابط اجتماعی غیررسمی را تسهیل می‌کند. گرچه این‌ها ممکن است ارزش‌های اصلی باشند، ولی اغلب عوامل دیگری چون برابری و عدالت، سلامتی، پاکیزگی، تعادل، نظم، پرهیز از اتلاف و برقراری رابطه نزدیک با طبیعت نیز مورد تأکید قرار گرفته است. پیشنهادهای نیز ممکن است جنبه‌های دیگری نظیر تنوع و آزادی، لذت به وجود آوردن، تکامل شخص یا گروه و یا حتی گاهی آسایش، کارایی عملکرد یا دسترسی خوب را در برگیرد (لینچ، ۱۳۷۶) شهرسازان و برنامه‌ریزان عموماً مؤلفه‌هایی را از جنبه‌های مختلف در مورد کیفیت محیط شهری عنوان می‌کنند که می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

- شهر باید دارای شهریت باشد. تنوع، بداعت، خوش منظری و سطح زیادی از ارتباط متقابل از خصوصیات آن است.
- شهر باید نمایانگر جامعه و ماهیت جهان بوده و آن را تقویت کند.
- نظم، وضوح و بیان عملکرد موجود از اصولی‌ترین معیارها هستند. شخص از وجود تدابیر جاذب، عظیم، پیچیده و فنی در شهر احساس شادی می‌کند.
- شهر اصولاً یک نظام اداره شده در حال حرکت است. مهم‌ترین عناصر آن عبارت‌اند از: بازار، عملکردهای نهادی، شبکه ارتباطات، تغییر فضایی و فرایند تصمیم‌گیری.
- محیط از طریق تجربه شخصی و به خاطر کیفیاتی هم چون باز بودن، خوانایی و معنی، ترتیب و لذت احساسی دارای ارزش می‌شود.
- محققان متعددی طی چند دهه اخیر در زمینه شهرسازی، اقتصاد، مسائل اجتماعی و غیره در زمینه مفهوم کیفیت محیط شهری تحقیق کرده و معیارهای مختلفی را بر اساس جنبه‌های گوناگون، برای یک محیط شهری مطلوب ارائه داده‌اند که در زیر به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

پروفسور دوهل، استاد دانشگاه برکلی آمریکا در اواسط دهه گذشته در کنفرانسی در شهر تورنتوی کانادا، ۱۰ معیار را به عنوان ویژگی‌های کیفیت محیط شهرها ارائه کرد:

- بالا بودن سطح بهداشت براساس شاخص‌های قابل قبول بهداشتی؛
- وجود خدمات بهداشتی مفید و قابل دسترس برای یکایک ساکنان؛
- بالا بودن کیفیت کالبد محیط و مسکن؛
- وجود اکوسیستم‌های سالم؛
- وجود محلات فعال و معنی دار؛
- رفع نیازهای اولیه هر شهروند؛
- وجود روابط اجتماعی در حد معقول؛
- وجود اقتصاد متنوع و خودکفا؛
- تنوع فعالیت‌های فرهنگی

- هیلدر براند فری بالا بودن کیفیت محیط شهر را در گرو ویژگی‌های ذیل عنوان کرده است. از نظر او یک شهر خوب باید:
- کلیه نیازهای ساکنین خود را تأمین کند.
 - باید دارای ایمنی، امنیت و حفاظت بوده و از نظر بصری و عملکردی محیطی سازمان یافته و بانظم باشد.
 - باید محیط اجتماعی هدایت کننده باشد و حس مکان را تقویت نماید.
 - باید دارای یک تصویر ذهنی مناسب، شهرت و اعتبار خوب باشد و به مردم حس اعتماد و منزلت دهد.
 - باید به مردم فرصت خلاق بودن، شکل دادن به فضای شخصی و ارائه نظراتشان را بدهد.
 - محیط از نظر زیبایی شناسی مطبوع بوده و از نظر کالبدی یکنواخت نباشد (براندفری، ۱۳۸۳).
 - موسسه (PPS) که مؤسسه ای تخصصی برای طراحی و احیای فضاهای عمومی شهری است - معیارهایی را برای افزایش کیفیت محیط‌های شهری عنوان می‌کند که عبارت‌اند از:
 - معاشرت پذیری و افزایش تماس‌های اجتماعی
 - ارتقاء و حمایت از هویت اجتماعی
 - ایجاد و حمایت از اقتصاد محلی
 - توجه به گروه‌های خاص اجتماعی
 - آسایش و راحتی
 - گسترش دسترسی‌های مناسب (پروژه‌ای برای فضاهای عمومی، ۲۰۰۸)^۲
- بر اساس مطالعه‌ای که در مورد مسائل کیفی شهر لندن توسط "کمیته مشورتی برنامه ریزی لندن (LPAC)" صورت گرفته است، گزارشی تحت عنوان "کیفیت‌های محیط شهری لندن" در سال ۱۹۹۳ میلادی انتشار یافت که متضمن مجموعه معیارهایی است که می‌تواند ضامن ارتقاء کیفیت محیطی باشد براساس پیشنهادات گزارش مزبور کیفیت محیط شهری در گرو فراهم بودن این موارد است:
- مقیاس انسانی و فشردگی بافت شهر
 - ساختار مناسب خوانایی و هویت
 - پاکیزگی و ایمنی
 - مدیریت شهری مطلوب
 - غنای بصری
 - کاربری و فعالیت‌های مختلط
 - وجود فضاهای همگانی و فضاهای خاص
 - سهولت حرکت پیاده و سواره

بررسی ویژگی‌های اماکن تفریحی با توجه به معیارهای کیفیت محیطی: اماکن اقامتی موقت به مکان‌های گفته می‌شود که مسافران و جهانگردان مدتی (معمولاً بیش از سه روز و کمتر از یک ماه) را در آن مکان برای گذراندن اوقات فراغت و تعطیلات و استراحت به دور از هیاهوی شهر مقیم شوند. این مکان‌ها شامل هتل‌ها (از یک تا پنج ستاره)، هتل‌ها، مسافرخانه‌ها، پلاژها، ویلاها، کمپینگ‌ها و سایر اماکن اقامتی می‌باشند. (توسلی، ۱۳۶۹) واژه تفریح در تاریخ بشر سابقه‌ای طولانی دارد اما معنای عامی که می‌توان برای آن پیدا کرد تفریح را تجدید نیرو و کاستن از یکنواختی و درگیری‌های زندگی حرفه‌ای و تحصیلی و تقویت استعدادها می‌داند به طوری که هر کسی با مقتضیات خویش آنرا تنظیم می‌کند. روانشناسان معتقدند که یکی از شرایط رشد عاطفی و بلوغ اجتماعی و همزیستی افراد، داشتن علاقه به تفریحات و اشتغال به فعالیت‌های سودمند و سازنده افزون بر کار و تحصیل است. این فعالیت‌ها می‌تواند به تفریحات سالم در اوقات فراغت، فعالیت‌های ورزشی گردشگری (دیداری، رفتاری) تقسیم گردد. ورزش و حرکات موزون بخش مهمی را در گذراندن اوقات فراغت از خود نشان می‌دهد که در مکان‌هایی خاصی مانند سالن‌ها، زمینهای ورزشی و ... یا در مکانهای طبیعی (ماهگیری، کوهپیمایی، قایقرانی و ...) تقسیم می‌گردد.

تعاریف ارائه شده از اوقات فراغت: منظور از فراغت، سرگرمی‌ها، تفریحات، فعالیت‌هایی است که به هنگام آسودگی از کار عادی با شوق و رغبت، افراد به سوی آن روی می‌آورند. در تعریف دیگری از مفهوم اوقات فراغت با دیدگاه مصرف انرژی (به نقل از

میرکمالی، سید محمد) آمده است که: اوقات فراغت یعنی آزاد شدن و فراغت از یک دوره مصرف انرژی و تمرکز خاص بر یک حالت دیگر، که ممکن است استراحت، تجدید قوا، تنوع، فرصت ارزشیابی از خود و آماده شدن برای دوره بعدی کار و زندگی باشد. دومازیه جامعه شناس فرانسوی و مؤلف کتاب به سوی یک تمدن فراغت معتقد است که:

اوقات فراغت مجموعه فعالیت‌هایی است که شخص پس از ارزشیابی از تعهدات و تکالیف شغلی، خانوادگی، اجتماعی با میل و اشتیاق به آن می‌پردازد.

و غرضش استراحت، تفریح، توسعه دانش، به کمال رساندن شخصیت خویش، به ظهور رساندن استعدادها و خلاقیت و مشارکت آزادانه در اجتماع است.

اکنون با بررسی این تعاریف می‌توان به این نکات اشاره نمود:

۱ - در ارائه تعریف «اوقات فراغت» عده ای از صاحب‌نظران به «ویژگی اوقات فراغت» اشاره نموده‌اند و عده‌ای دیگر «اهداف اوقات فراغت» و گروهی «آثار و نتایج اوقات فراغت» را مورد توجه قرار داده‌اند.

۲ - از میان تعاریف ارائه شده هفت تعریف دومازیه (Dumazdeidi) تقریباً جامع‌ترین تعریف برای اوقات فراغت است. که در آن علاوه بر ویژگیهای «اوقات فراغت» به کارکردها و نتایج آن نیز اشاره نموده است.

شاخص‌های کیفی و کمی اوقات فراغت: اکثر برنامه‌ریزی‌ها از جمله برنامه‌ریزی اوقات فراغت ممکن است تحت‌الشعاع آرا و نگرش‌های مدیریت کلان جامعه و مدیریت‌های محلی قرار گیرد و به طور نسبی و محدود با مشارکت‌های مردمی همراه نباشد. بنابراین بررسی جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی جامعه در برنامه‌ریزی اوقات فراغت ضروری است. در این زمینه توجه به این اصول نیز سودمند است.

- هدایت ساختار و امکانات زیست محیطی به سمت نیازهای افراد.

- استفاده بهینه از چشم‌انداز محیط.

- ایجاد پیوند میان چشم‌انداز محیط و طراحی و برنامه‌ریزی.

- رعایت حداکثر سادگی و ساده‌سازی در طراحی فضاهای تفریحی.

- به صرفه نمودن استفاده از فضاهای تفریحی ویژه برای افراد کم درآمد.

- مناسب نمودن فضاهای تفریحی با ویژگی‌های گروه‌های سنی جامعه و گروه‌های جنسی.

- توجه به ویژگی‌های جغرافیایی و بوم‌شناختی و ریخت‌شناسی فضاهای تاریخی.

نقش و کارکرد اوقات فراغت: به طور کلی می‌توان کار و فراغت از کار را در مقابل هم دید بدین لحاظ طی یک دسته بندی به مقایسه آن‌ها پرداخته تا نقش و جایگاه فراغت به خوبی آشکار شود.

آرایش فکر و اندیشه	تقویت قوای جسمی و حرکتی	عدم امکان افزایش مهارت‌های شناختی و روانی و رشد خلاقیت‌ها	تأمین سلامت تخصصیت (رشد تخصصیتی)
تأمین استراحت جسمی	تأمین بهداشت فکری و روانی	افزایش مهارت‌های شناختی و روانی و (عاطفی) رشد	تأمین سلامت تخصصیت (رشد تخصصیتی)
تفریح آرامش روحی و روانی		تقویت رفتارهای فردی و اجتماعی مطلوب	
		رشد خلاقیت‌ها	
		«آزادی زمانی» و امکان تأمین زمان مناسب برای تفکر و توجه و ارزشیابی از رفتارهای فردی و اجتماعی	

تصویر ۲- نقش و کارکرد اوقات فراغت

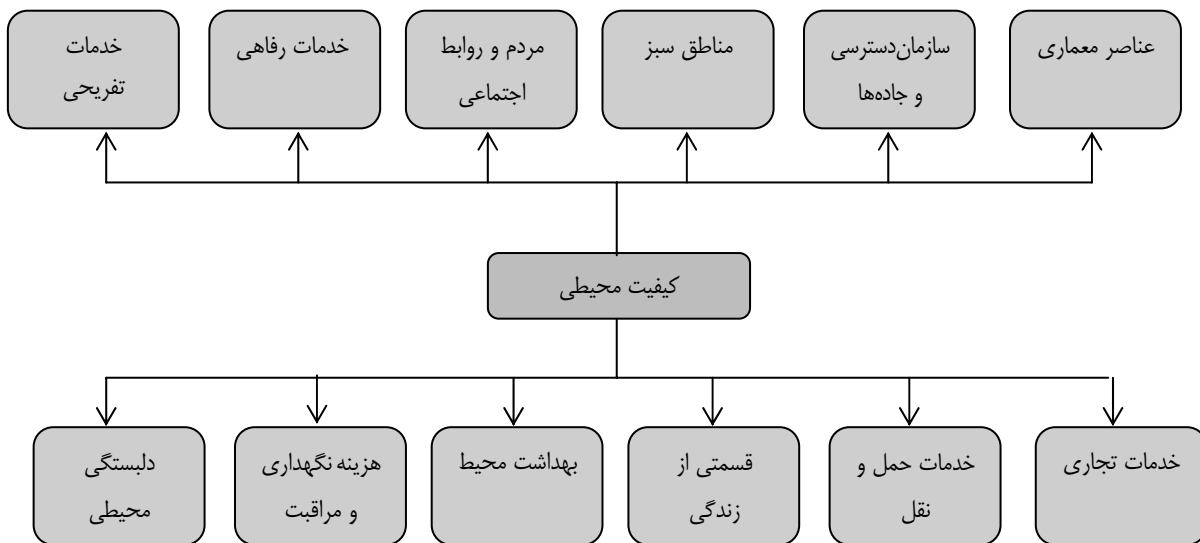
تدوین مدل سنجش کیفیت محیطی در مکان‌های تفریحی با نوجه به ترجیحات ذهنی شهروندان

پژوهشگران مختلفی تأثیر این متغیرها را بر روی میزان ادراک رضایت مندی بررسی کرده‌اند. از جمله ویژگی‌های فردی مؤثر بر رضایت می‌توان به عوامل جمعیتی، شخصیتی، ارزش‌ها، انتظارات، مقایسه با سایر سکونتگاه‌ها و امید به آینده اشاره کرد (گیفورد، 1378).

تصویر ۳- سنجش کیفیت محیط

با توجه آرا و نظریات اندیشمندان و بررسی ادراکات ذهنی مردم، شاخص‌های زیر به‌عنوان معیارهای سنجش کیفیت محیطی در قالب چهارچوب نظری پژوهش طرح می‌شوند:

تصویر ۴- کیفیت محیط (ون‌پل، ۱۹۹۷)^۳

شناخت محدوده مورد مطالعه

شهرستان ایلام به مرکزیت شهر ایلام و در سال ۱۳۰۸ شمسی در خاور و شمال خاوری ده بالا و در منطقه‌ای که حسین آباد (منسوب به حسین قلی خان والی) نامیده می‌شد و در جوار ساختمان‌های به جا مانده از والی، بنا گردید و با توجه به سابقه تاریخی منطقه و تصویب فرهنگستان ایران، ایلام نامیده شد. دیواره‌های سنگی و دامنه‌های جنگلی کوه‌های مانشت، سیوان، شلم و سیاه کوه، به شکل دژی وسیع شهر و دشت‌های اطراف آن را برگرفته است. شهر ایلام در مرکز جغرافیایی استان قرار نگرفته است. از این رو، موقعیت آن تا حدودی که اهمیت ارتباطی و تجارتی آن را محدود می‌کند، به طوریکه محصولات بخش‌ها و روستاهای دور دست به استان‌های دیگر صادر می‌شود. اما ایجاد شبکه راه‌ها و اتصال مراکز شهری به ایلام مخصوصاً نزدیکی با مرزها وجود آب و هوایی نسبتاً مناسب و مساعد، مرکزیت سیاسی، وجود مؤسسات رفاهی و... به آن موقعیتی ویژه، داده است. بخش مرکزی ایلام دارای دهستان‌های

3. Van poll, 1997

میش خاص و حومه ۳۶ روستاست. توتون از مهم‌ترین محصولات دهستان میشخاص است. چوار، یکی از بخش‌های شهرستان ایلام در ۱۸ کیلومتری شهر ایلام و بر سر راه اصلی ایلام - ایوان - اسلام آباد غرب قرار گرفته است.

روش تحقیق

این تحقیق براساس هدف کاربردی است و بر اساس نحوه گردآوری اطلاعات در زمره تحقیق توصیفی - تحلیلی قرار می‌گیرد. و از نوع کاربردی است که با استفاده از تحقیقات بنیادی به منظور به کمال رساندن رفتارها و روش‌ها و الگوهای مورد استفاده در جامعه انسانی انجام می‌شود و در بخش دیدگاه‌های نظری و مرور مطالعات پیشین روش توصیفی و اسنادی به کار گرفته شده است. در ابتدا منابع و مآخذ مکتوب و مقالات و راهنماهای داخلی و خارجی مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته و سپس محتویات آن استخراج شده و با نظر اساتید بخش‌های تئوری تدوین گردیده است. در مرحله بعد برای دستیابی به روابط و متغیرها و شاخص‌ها از روش تحلیلی استفاده شده و داده‌ها با روش پیمایشی و به‌وسیله پرسشنامه جمع‌آوری شده و مورد سنجش و تحلیل قرار گرفته است.

تحلیل داده‌ها

پس از مطالعه تک به تک موارد و نمونه‌ها و تأثیر هر یک بر دیگری به روش استدلال منطقی و علی مقایسه ای و همچنین تجربی، اصلی‌ترین عوامل و درجه تأثیر آن‌ها را یافته و با رعایت اولویت بندی، به اعمال آن‌ها در طراحی پرداخته و نتایج با ارائه نمودارها و جدول‌ها مقایسه شده و اعمال خواهد شد.

تحقیق بر طبق آزمون‌های زیر مورد بررسی قرار داده شده و در ادامه تحلیل آنرا می‌بینیم:

رشد سریع شهرها و بی توجهی آن به مکان‌های رفاهی و تفریحی از لحاظ کیفیت محیطی دچار افولی شدید کرده است بنابراین برنامه‌ریزی برای ارتقای کیفیت محیطی در این بافت‌ها اجتناب‌ناپذیر است. کیفیت محیطی مفهومی چند بعدی است که تأثیرات بسزایی بر زندگی ساکنان یک شهر دارد و مهم‌ترین این تأثیرات، رضایتمندی است. بنابراین همان‌طور که مشخص است، در برنامه‌ریزی برای این محیط‌ها شناسایی معیارهای مؤثر بر رضایتمندی افراد آن‌ها و نحوه تأثیرگذاری این معیارها بر یکدیگر از الویت بر خوردار است. در این تحقیق کیفیت محیطی مناطق رفاهی تفریحی ایلام و منطقه چغاسبز با در نظر گرفتن ۱۱ مقیاس بررسی شده است. این ۱۱ مقیاس شامل ۴ معیار مولد به شرح زیر است، که ۳ مقیاس مربوط به جنبه‌های فضایی (برای مثال: طراحی فضای معماری، سازمان و دسترسی به فضا (در دسترس بودن فضا، فضای سبز) و یکی مربوط به خصوصیات انسانی مثال: مردم و روابط اجتماعی) و ۴ جنبه خصوصیات اصلی (برای مثال: خدمات رفاهی، تفریحی، تجاری و حمل و نقل) و ۳ جنبه خصوصیات متنی (برای مثال: شیوه زندگی، بهداشت محیط زیست، هزینه نگهداری و تعمیر) می‌باشد.

جامعه آماری ۳۸۳ نفر از ساکنین شهر ایلام است. و میزان این جامعه آماری از فرمول کوکران و جمعیت شهر ایلام بر طبق آمار ۱۳۹۰، که ۱۷۷۹۸۸ نفر بوده است محاسبه شده.

پایایی پرسشنامه: یکی از روش‌های اندازه‌گیری پایایی روش آلفای کرونباخ می‌باشد، که در این روش هرگاه این مقدار بیشتر از ۰.۷ باشد، می‌توان گفت ابزار دارای پایایی بالایی است (حبیب پور، صفری، ۱۳۹۰:۳۵۹).

جدول ۱- پایایی پرسشنامه

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
.881	.882	13

همان‌طور که مشاهده می‌شود در پژوهش صورت گرفته، مقدار آلفای کرونباخ استاندارد ۰.۸۸۲ می‌باشد که نشان دهنده این می‌باشد که، پژوهش صورت گرفته از پایایی مناسبی برخوردار است. و نتایج حاصله قابل اتکا است. بنابراین پس از بررسی پایایی پژوهش و مثبت بودن نتایج به تحلیل و ارزیابی با استفاده از روش رگرسیون چند متغیر می‌پردازیم.

رگرسیون چندگانه: گاهی دو یا چند متغیر تأثیر عمده ای روی متغیر وابسته ای دارند. در این وضعیت از رگرسیون چندگانه جهت پیش بینی متغیر وابسته استفاده می‌شود. در رگرسیون چندگانه نیز فرض خطی بودن رابطه بین متغیرها برقرار می‌باشد و بر همین اساس معادله رگرسیون چندگانه با سه متغیر وابسته به $y = a + b_1x_1 + b_2x_2 + b_3x_3$ تعریف می‌شود (مؤمنی و قیومی، ۱۳۸۹).

یکی از جدولی خروجی آزمون رگرسیون چند متغیر، جدول Model Summary می‌باشد که این جدول به بررسی ضریب همبستگی بین متغیرها و ضریب تعیین تعدیل شده می‌پردازد.

جدول ۲- Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.725 ^a	.525	.367	2.04932

نتایج حاصله از جدول بالا حاکی از این می‌باشد که مقدار ضریب همبستگی (R) بین متغیرها ۰.۷۵۲ می‌باشد که نشان می‌دهد بین مجموعه متغیرهای مستقل و متغیر وابسته تحقیق همبستگی نسبتاً قوی وجود دارد. و از سوی مقدار ضریب تعدیل شده (R Square) برابر است با ۰.۵۲۵ درصد که نشان دهنده این می‌باشد که ۵۲.۲ درصد از کل تغییرات میزان کیفیت محیطی در بین شهروندان وابسته به ۱۲ متغیر مستقل ذکر شده در این معادله می‌باشد. جدول بعدی این آزمون مربوط به جدول ANOVA است که که برآزندی مدل را مورد بررسی قرار می‌دهد.

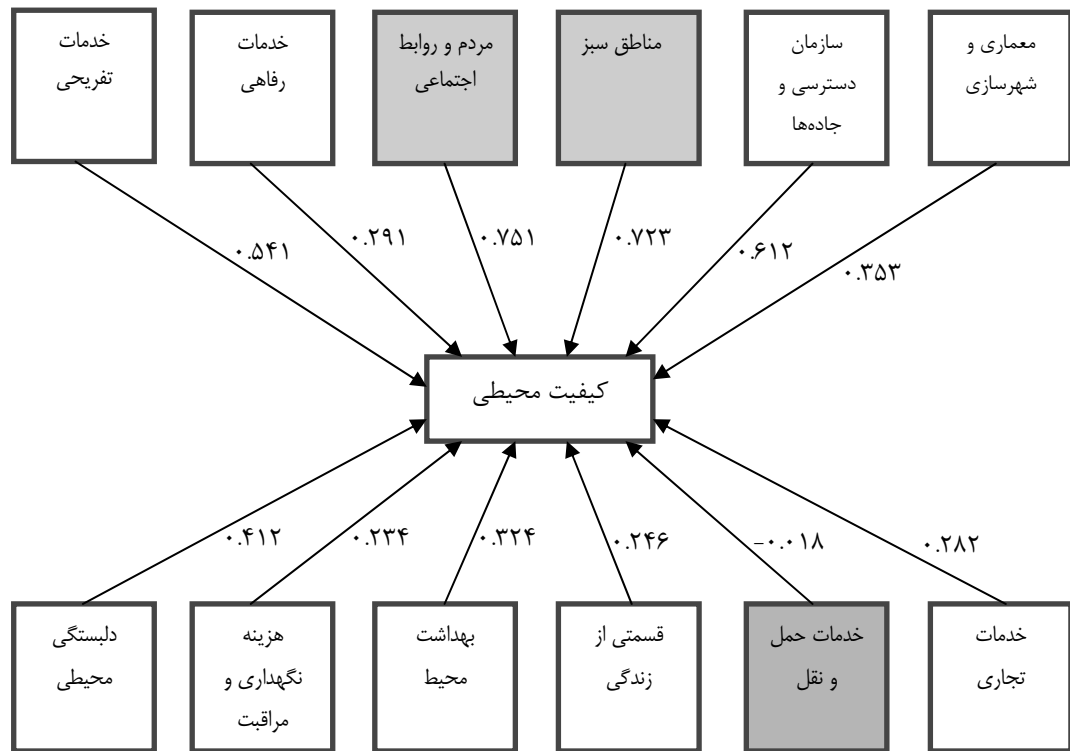
جدول ۳- ANOVA

Model	df	F	Sig.
1	Regression	12	3.320
	Residual	370	
	Total	382	

با توجه به معنی‌داری مقدار آزمون $F(3.320)$ در سطح خطای کوچک تر از ۰.۰۰۳ می‌توان نتیجه گرفت که مدل رگرسیونی تحقیق مرکب از ۱۲ متغیر مستقل و یک متغیر وابسته مدل خوبی بوده و مجموعه متغیرهای مستقل قادرند تغییرات کیفیت محیطی را تبیین کنند. خروجی بعدی، جدول coefficients می‌باشد، که این جدول میزان تأثیر هر متغیر در مدل را نشان می‌دهد.

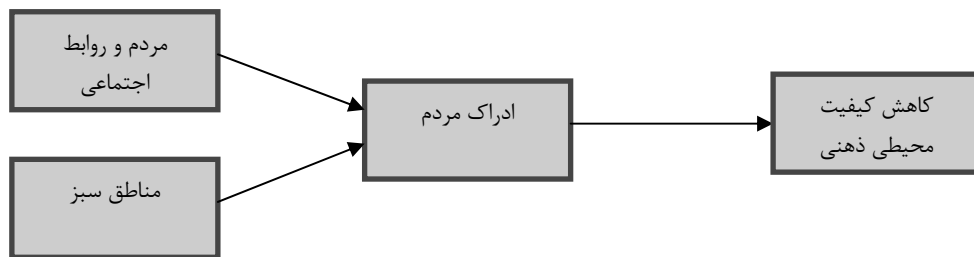
جدول ۴- coefficients

Model	Standardized Coefficients	t	Sig.
	Beta		
(Constant)		0.347	0.014
Architecture and town planning	0.353	1.342	0.004
Available on roads	0.612	2.758	0.000
Green areas	0.723	3.102	0.000
Public and community relations	0.751	3.312	0.000
Welfare services	0.291	1.124	0.003
Recreational Services	0.541	2.324	0.000
Business services	0.282	1.122	0.004
Transportation	-0.018	-1.001	0.145
Part of Life	0.246	1.052	0.012
Environmental Health	0.324	1.234	0.021
Maintenance and care	0.234	1.012	0.032
Peripheral attachment	0.412	2.217	0.001

تصویر ۵- کیفیت محیطی

همانطور که در جدول و مدل بالا مشاهده می‌کنید، به جز مؤلفه حمل و نقل که معنی دار نمی‌باشد، و به مفهوم این می‌باشد که این مؤلفه هیچ گونه تأثیر بر کیفیت محیطی ندارد، و می‌توان در مدل نهایی آنرا حذف نماییم. بقیه مؤلفه‌های حاضر به نحوی بر کیفیت محیطی مکان مورد نظر تأثیر گذار است. بیشترین مؤلفه تأثیرگذار بر کیفیت محیطی مربوط به مردم و روابط اجتماعی با ضریب بتای 0.751 و کمترین مؤلفه مربوط به خدمات تجاری با ضریب بتای 0.282 است. بنابراین چالش‌های موجود در کیفیت محیطی فضاهای اوقات فراغت در شهر ایلام به صورت دیاگرام زیر می‌باشند:

تصویر ۶- نمودار مسیرهای بحرانی مؤثر در کاهش کیفیت محیطی در مکان‌های تفریحی از منظر ادراکات ذهنی شهروندان ایلامی

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از پژوهش حاضر بررسی و واکاوی سازوکار کیفیت محیطی در مکان‌های تفریحی شهری با مطالعه نمونه موردی مکان‌های تفریحی شهر ایلام می‌باشد. در همین راستا بعد از تعریف کیفیت محیطی و مرور تجربیات جهانی ویژگی‌های مکان‌های گذران اوقات فراغت را توصیف کردیم. با تلفیق و تحلیل منطقی مراحل انجام شده، ساخت مدلی مفهومی بر مبنای فرضیات پژوهش به سادگی امکان‌پذیر شد. در ادامه پژوهش، بعد از معرفی نمونه موردی سعی شد با استفاده از تحلیل‌های قوی رگرسیونی که با استفاده از پرسشنامه در مکان‌های مورد نظر جمع‌آوری شده بود سازوکار کیفیت محیطی در اماکن تفریحی با استفاده از خوانش ادراکات ذهنی شهروندان مورد بررسی قرار گیرد. یافته‌های استخراج شده از بطن تحلیل‌های آماری نشان دادند که مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در درک شهروندان از مکان‌های تفریحی با در نظر گرفتن کیفیت این محیط‌ها ۲ عامل روابط اجتماعی و مناطق سبز می‌باشند که این دو عامل

به خودی خود به‌عنوان چالش و مسیر بحرانی در تصویر ذهنی شهروندان عمل می‌کنند. بنابراین لزوم جای دادن این ۲ مقوله در طراحی‌ها و برنامه‌ریزی‌های آتی به‌خوبی احساس می‌شود. با توجه به تحلیل‌های آماری، عامل دسترسی را نیز می‌توان به‌عنوان متغیر مؤثر در خوانش فضاهای تفریحی از نظر کیفیت محیطی توسط شهروندان به‌حساب آورد. در واقع، به‌نظر می‌رسد دسترسی مناسب به‌عنوان عنصر جاذب عمل کرده سبب ترغیب هرچه بیشتری شهروندان به حضور در فضاهای تفریحی خواهد شد. دیگر عوامل مورد ذکر در چارچوب نظری تحقیق نیز در سطحی برابر بر کیفیت محیطی امکان‌گذاران فراغت از نظر ادراکات ذهنی شهروندان اثر گذاشته‌اند.

منابع

- الکساندر، ک. (۱۹۶۹). معماری و راز جاودانگی، راه بیزمان ساختن. ترجمه: مهرداد قیومی بیدهندی، تهران: مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- بحرینی، س.ح. (۱۳۸۰). توسعه شهری پایدار، از فکر تا عمل. مجله محیط شناسی شماره ۲۷، انتشارات دانشگاه تهران.
- بحرینی، س.ح. (۱۳۷۷). فرآیند طراحی شهری. تهران: وزارت مسکن و شهرسازی.
- براند فری، ه. (۱۳۸۳). طراحی شهری (به سوی یک شکل پایدارتر شهر). ترجمه: حسین بحرینی.
- پاکزاد، ج. (۱۳۸۸). مبانی نظری و فرآیند طراحی شهری. تهران: وزارت مسکن و شهرسازی.
- توسلی، م. (۱۳۶۹). اصول و روش‌های طراحی شهری و فضاهای مسکونی در ایران. جلد اول، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری، وزارت مسکن و شهرسازی، دوره دوم، چاپ دوم.
- سیمای کلی استان ایلام. (۱۳۸۱). سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان ایلام: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان ایلام.
- حافظ نیا، م.ر. (۱۳۸۷). مقدمه ای بر روش تحقیق در علوم انسانی. تهران: انتشارات سمت.
- جلالی فراهانی، م. (۱۳۸۷). مدیریت اوقات فراغت و ورزش‌های تفریحی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- درخشنده، س.م. (۱۳۹۰). ایل من ایلام (بررسی جامع تاریخ، جغرافیا، تمدن و فرهنگ استان ایلام). ایلام: انتشارات زانا، چاپ اول.
- زنده‌دل، ح. و دستیاران. (۱۳۷۶). مجموعه راهنمای جامع ایرانگردی، استان ایلام. تهران: انتشارات ایرانگردان.
- غفاری، ن. (۱۳۸۹). طراحی فضای شهری متناسب با نیازهای جوانان (با رویکرد ایجاد پاتوق‌های جوانان). پایان‌نامه دانشگاه آزاد اسلامی علوم تحقیقات.
- گروتز، ی. (۱۳۷۵). زیباشناختی در معماری. ترجمه: جهان‌شاه پاکزاد و عبدالرضا همایون، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- گلکار، ک. (۱۳۷۹). طراحی شهری پایدار در شهرهای حاشیه کویر. هنرهای زیبا، دوره ۸.
- فریادی، ش. (۱۳۷۹). مقاله بررسی تحولات اندیشه‌های مؤثر بر شکل‌گیری اصول طراحی منظر شهر در قرن ۲۰، شماره ۲۶.
- رفیعیان، م. مولودی، ج. (۱۳۹۰). رویکردها و روش‌های سنجش کیفیت محیط مسکونی شهری. نشریه برنامه‌ریزی و آمایش فضا، دوره ۱۵، شماره ۳.
- لینچ، ک. (۱۳۷۴). سیمای شهر. ترجمه: منوچهر مزینی. انتشارات دانشگاه تهران.
- مؤمنی، م. و فعال قیومی، ع. (۱۳۸۹). تحلیل آماری با استفاده از SPSS. انتشارات دانشگاه تهران.
- نویفرت، پ. (۱۳۸۶). اطلاعات معماری. ترجمه: حسین مظفری. انتشارات آزاده.
- Carmines, E. and Zeller, R. (1979). Reliability and Validity Assessment. New York and London: Sage Publications.